

grad var præget af disses anvendelighed i indre svensk politik end af udviklingen af selve krigsbegivenhederne i Det fjerne Østen. Der var i disse år tre spørgsmål, der dominerede svensk indenrigspolitik: forsvaret, unionen med Norge og den almindelige stemmeret. Alle tre – men især de to første – blev omend ikke påvirket direkte af så dog i argumentationen præget af udviklingen af den russisk-japanske krig, idet alle parter i den indre strid hentede de argumenter og de erfaringer fra forløbet af denne krig, som de mente ville fremme deres egne indenrigspolitiske interesser mest. Uden nøjere kendskab til Japan eller forholdene i Østasien – og uden nogen større interesse for at høre andet og mere, end hvad man selv mente at kunne anvende til indvortes brug – var den fremherskende opfattelse en uforpligtende sympati for det lille asiatiske ørige, der viste sig i stand til at tvinge det formodede stærke russiske rige – den nærliggende og altid faretruende stormagt – til en fredsslutning, der blev opfattet som en svækkelse af Ruslands stilling. Det er en rimelig, men ofte upåagtet betragtning, Torsten Burgman gør gældende, når han skriver: »Att unionsupplösningen inträffade 1905, när Rysslands nederlag mot Japan stod klart, torde icke ha varit en tillfällighet« (s. 19). Og han har ligeledes dokumentationen i orden for sin fremhævelse af, at »Kriget i Östasien fick stor betydelse för den svenska försvarsdebatten« (s. 241).

Også de storpolitiske perspektiver i den russisk-japanske konflikt berøres nu og da i undersøgelsen. At forfatteren her til tider er tilbøjelig til bagklogskab og lidt vel flotte generaliseringer skal ikke bebrejdes ham meget, da hans undersøgelse netop er anlagt med et indenrigspolitisk sigte, og det havde været en urimelig extrabyrde at gennemgå mere omfattende – og i så fald udenlandsk – materiale til bedømmelse af disse spørgsmål. Om de så ikke kunne være udeladt, er en anden sag.

For undersøgelsens hovedformål: at få klarlagt svenske holdninger til den russisk-japanske krig, som de gav sig udslag i og fik betydning for den svenske debat, er den velgennemført og af blivende værdi. Det er næsten overflødigt at tilføje, at det tekniske apparat – kildehenvisninger, redegørelse for materiale og bibliografi over benyttede værker – er i forbilledlig stand.

OLE KARUP PEDERSEN

MICHAEL BALFOUR: *The Kaiser and his Times*. London, The Cresset Press, 1964. IX + 524 sider. Illustreret. 50 sh.

I sin velafbalancerede studie giver Mr. Balfour en meget fin analyse af samspillet mellem personen Wilhelm II og hans forhold til sin samtid. Hovedproblemstillingen i den meget velskrevne bog er spørgsmålet om, i hvor høj grad kejseren kan siges at have haft en personlig indflydelse på eller et personligt medansvar for den retning, tysk politik tog i årene op imod og under den første verdenskrig.

I alt væsentligt mener forfatteren, at det er rimeligt først og fremmest at betragte kejserens person som et produkt af sit milieu. Den tyske industri var i sin »take-off«-periode (det bør måske indskydes, at forf. iøvrigt er skeptisk overfor Rostow's økonomiske begrebsapparat), og omfattende sociale forskyd-

ninger fandt sted uden at give sig udslag i væsentlige forandringer i den politiske struktur. Det preussiske aristokrati viste ikke som det engelske i den tilsvarende situation villighed til at indgå kompromis'er, og det tyske samfund lå i stigende grad under for udtalte og uudtalte spændinger, samtidig med at Bismarcks Realpolitik havde bevirket en forskydning hos bourgeoisiet fra en romantisk-liberal indstilling til en dyrkelse af retsstaten og øvrighedsstaten: »The society held up to admiration was essentially masculine, laying exaggerated emphasis on toughness, self sacrifice and discipline . . . Thus in Germany, tenderness became taboo«.

Et sådant milieu og en sådan social ethos måtte få uheldige konsekvenser for en i virkeligheden venlig og svag mand som Wilhelm. Kløften mellem hans officielle, martialske og hans private, humoristiske, til tider selvironiske holdning var enorm og måtte vel føre kejserens sind ud i den til tider neurotiske tilstand, som så mange samtidige betragtere har heftet sig ved. Han spillede en rolle, som oftest så godt, at han også selv blev overbevist: »In a large repertoire three roles were particular favourites, those of Frederick the Great, of an English milord and of Bismarck«. Men »of course, there came moments, when the illusion was rudely shattered, when the limelight and the proscenium arch . . . collapsed and the imperial poseur found himself in broad daylight, surrounded by no applauding audience, but by the coldly critical men and women whose lives he had been playing with«. I sådanne øjeblikke lurede det totale mentale sammenbrud, men Wilhelms evne til selvbedrag var stor, og under normale omstændigheder var hans drømmeverden tilstrækkelig solid til at afbøde stødene fra en ubehagelig omverden. Wilhelm var i mange henseender sin egen hofnar, og var som oftest vildt forbløffet når omverdenen tog anstød af hans practical jokes, hvad enten det drejede sig om at knibe kongen af Bulgarien i bagen eller sende præsident Krüger et lykønskningstelegram.

Mr. Balfour stiller det uundgåelige spørgsmål om, hvorvidt man kunne forestille sig en anden tysk udvikling, hvis den mere liberalt indstillede Frederik III ikke var blevet en oversprunget generation. Egentlig tror han det ikke. De grundlæggende træk i den tyske politiske og »moralske« struktur usandsynliggør, at selv en nok så velmenende kejser ville have kunnet modificere den faktiske udvikling i væsentlig grad. Og mange af de træk, der var væsentlige som udløser af den politik, der ihvertfald var medvirkende årsag til udbruddet af den første verdenskrig, var ganske uafhængige af kejserens person, heriblandt fx. den forbløffende mangel på organisation, der herskede i det tyske statsapparat, manglende koordination mellem civile og militære myndigheder etc. Men omvendt må det siges, at Wilhelm II's karakter i sjælden grad fremmede disse tendenser. Forfatningen gav kejseren muligheder for at træffe beslutninger, eller rettere forudsatte, at kejseren var i stand hertil. Og her svigtede Wilhelm afgørende: Tysk politiks øverste organisationspunkt fungerede ganske simpelt ikke: »He was a distracting rather than a steady influence . . . He contributed materially by his example and influence to that false assessment of values and to that unsoundness of judgement which we have identified as Germany's basic weakness. Holding a position in which he could have done much to counteract the tendencies around him, he instead gave them added emphasis. While claiming to be a leader, he in fact followed others«. Balfour's konklusion

angående samspillet mellem karakter og milieu bliver: »ça explique mais ça n'excuse pas«.

Ud over denne hovedlinie er der i Balfour's bog et væld af gode iagttagelser af tyske samfundsforhold, tyske institutioner og tyske enkeltpersoner. Bogen må betragtes som et væsentlig bidrag til udforskningen af det wilhelmske Tysklands struktur.

JOHNY LEISNER

GERHARD RITTER: Das deutsche Problem. Grundfragen deutschen Staatslebens gestern und heute. 2. neu durchgearbeitete und erweiterte Auflage. München, R. Oldenbourg Verlag, 1966. 226 sider. 14 DM.

Ritters bog udkom første gang 1948 under titlen »Europa und die deutsche Frage«, og 3.-udgaven foreligger hermed i en også i forhold til 2.-udgaven fra 1962 noget ændret og udvidet form. Der er dog ikke tale om nogen ændring i grundsynspunkterne.

Allerede i førsteudgaven præsenteredes i koncentreret form ideerne i det forfatterskab hvormed Ritter så prægnant har placeret sig i efterkrigstidens tyske historieskrivning, først og fremmest med det nu næsten afsluttede store værk: »Staatskunst und Kriegshandwerk« I-III, 1954-64. (Bind I og II anmeldt af Holger Hjelholt i dette tidsskrifts 11. rk. IV, s. 582 ff., og 11. rk. VI, s. 707 ff.). Og ønsker man en introduktion til de ideer og synspunkter, der præger Ritters forfatterskab, er »Das deutsche Problem« bogen. Ritter ser det som sin opgave at give sit bidrag til den revision af tysk historieskrivning, der måtte synes påkrævet efter 2. verdenskrig, sit bidrag til den »historisch-politische Selbstbesinnung«, der måtte synes nødvendig. Hans forfatterskab har således i høj grad et pædagogisk sigte. Det er imidlertid også et højest personligt dokument, et personligt opgør med fortiden. Men også derigennem et forsøg på at redde hvad reddes kan, og det er efter Ritters mening trods alt en hel del.

Det grundlæggende spørgsmål for Ritter er: er der en kontinuert linie i tysk historie med Hitler som kulmination? Og svaret er nej. Sammen med dette hovedthema gennemspilles en række sidethemaer, ofte i skarp polemik med både hjemlige og udenlandske historikere. For Ritter betegner Den første Verdenskrig det afgørende brud i tysk historie, nærmere dateret ved Bethmann Hollwegs fald og Ludendorffs fremtræden som på det nærmeste militær diktator. Først da sejrer den militarisme, som Hitler siden skulle glorificere.

Det er efter Ritters mening på mange punkter muligt at trække tråde tilbage, især til sider af det wilhelmske Tyskland, men disse forbindelser var på ingen måde afgørende. Det udslaggivende for det, der skete, var den moderne totale krig selv, mobiliseringen af de masser, der i sig selv var et produkt af industri-kulturen. Først da gik den liberale frihedside under, og vejen var åben for diktaturet. Derfor kan tyskeren stadig tillade sig at beundre Frederik den Store og Bismarck som sande statsmænd, som først senere tiders militaristiske propaganda satte i et galt lys. Disse synspunkter belyser Ritter gennem en række gennemtrængende analyser af tysk politik og åndshistorie fra Luther over Frederik den Store til Bismarck og Den første Verdenskrig.